

Oponentský posudek magisterské práce

Jakub Novák, *Vůle, svoboda a událost. Studie k pojetí jednání u Hannah Arendtové*

FHS UK, Obecná antropologie – integrální studium člověka, leden 2008

Autor přistupuje k filosofie H. Arendtové, jak sám praví, „jako k určité ‘filosofické antropologii’.“ (str. 5) Dříve, než se soustředí na témata, která chce v této filosofické antropologii sledovat, pokusí se o její celkovou charakteristiku. V kapitole „Základní lidské aktivity a lidská situace“, založené zejména na úvodní pasáži knihy *The Human Condition*, ukazuje, že klíčovým motivem této antropologie je vztah mezi „základními lidskými aktivitami“ a „celkovou *lidskou situací*“ (7). Uvádí tři základní lidské činnosti podle H. Arendtové – práci, vytváření a jednání – a současně s nimi i tři základní podmínky, na něž jsou tyto činnosti odpovědí: život, svět a pluralita. Autor poté výstižně poukazuje na skutečnost, že Arendtová svým členěním chce vyzvednout jak neměnnost základní aktivit, tak jejich proměnlivost (10). To jí umožňuje využít navrženou typologii jako prostředek pro vystižení specifických rysů jednotlivých dějinných epoch, například 19. a 20. století může charakterizovat jako období, v němž převládalo hledisko práce (11), v němž došlo k „atrofii soudnosti“ (12) apod. V závěru úvodní části autor upozorňuje na významy, které se u H. Arendtové pojí s výrazy „situace“, „podmínka“, „danost“ (14).

Následující kapitola je věnována „Problému metody v myšlení Hannah Arendtové“. Jakub Novák označuje metodu myšlení naší autorky za „fenomenologickou“: mající „*dostát tomu, co vystupuje jako fenomén*“ (16). „Fenoménem“ je v tomto kontextu „jednání“ (17nn.), přesněji „udělé jednání“, takové jednání, které vstoupilo do mezilidského prostoru jako významná událost: „událost... není vlastně ničím jiným než udělým jednáním“ (18). Je třeba vystihnout událost v její jedinečnosti, neztratit její „bezpříkladnost“ třeba tím, že ji budeme převádět na příčiny, jež se v ní „jen“ projeví. Autor pak tvrdí, že příkladem *par excellence* takové bezpříkladné události je fenomén totalitarismu. Domnívám se, že ve své jinak přesné úvaze o neuchopitelnosti „události“ tradičními výklady či převedením na příčiny činí dva kroky, které nejsou blíže zdůvodněny (viz níže). Bez ohledu na to je však jeho líčení metody HA velmi cenné a citlivé vůči stylu práce Hannah Arendtové.

Když se autor dostává k ústřednímu tématu práce – lidské vůli – případně poznamenává, že u H. Arendtové je vůle často (např. v eseji *What Is Freedom?*) považována za „apolitický fenomén“ (27), který nesouvisí se svobodou jednání. Sám však tvrdí, že jiné texty (zejm. *Willing*) „nabízí podněty pro komplexnější promýšlení jak problému svobody, tak jednání, zvláště ohledně motivu počátku jednání či přechodu (odhodlání se) k jednání.“ (27). Ve velmi zajímavé podkapitole „Rozhodnutí a rozhodování“ autor odlišuje skutečné rozhodnutí od volby prostředků k předem danému cíli i od závěru racionálního vyvozování. Rozhodnutí je na rozdíl od nich vždy „otevřené“ (28) a nedostatečně určené. Tím, co situaci rozhodování dostatečně určí, nejsou důvody, nýbrž „nic než ona [tj. vůle] sama“: „Vůle totiž, je-li svobodná, rozhoduje či volí čistě za sebe“ (31). Jak autor poznamenává, klade se otázka, co odlišuje takovou svobodnou vůli od nahodilosti.

Následuje krátké pojednání o vůli jako rozštěpení na chtění a ne-chtění. Výklad je velmi stručný, a nutně vyvolává otázky, např.: je odpor, který vůle musí překonávat její „vlastní odpor“ (32)? Na tento výklad rozdvojení vůle, který je snad až příliš snadno převzat od H. Arendtové, navazuje výklad její teze, že vůle je „mentální orgán počínání nového“ (HA). Zde se Jakub Novák opět dostává k problému, který již naznačil: je-li svobodná vůle prosta „předchůdného určení“ (není-li nový počátek v ničem založen), „proč se vůbec jednáním do něčeho pouštím“ (35)? Autor vyjadřuje názor, že „nové začínání nelze myslet bez ohledu na situaci“ (36), a tedy není něčím naprosto novým. Svou kritiku přesně shrnuje, když praví: „Arendtovou důsledně zastávaná koncepce naprosto nedeterminované (a tudíž i nutně nějaké zdůvodnění či založení pro to, že vůle něco chci postrádající, „propastné“) vůle jen s obtížemi dovoluje promýšlet problém svobody v rámci jednání v určité *dané* situaci.“ (47) Autor navrhuje vztahovat nové k tomu, co je v dané situaci očekávatelné, neboť pak se může jevit jako něco *nečekaného*, a přitom nebýt něčím zcela nezaloženým v dané situaci (36 a 47, 50).

Nejdůležitější sdělení hlavní části práce najdeme v podkapitole „Svoboda jako shoda mezi ‘chci’ a ‘mohu’“ (51 – 56). Autor zde připomíná teze o svobodě vůle, jak je najdeme v textu *What Is Freedom*: taková svoboda je právě a jen atributem vůle, není to svoboda, s níž bychom se mohli setkat ve světě, není to svoboda jednání. Autor zde vychází z jednoho náznaku v tomtéž textu, když pojímá svobodu jako shodu mezi mým „chci“ a vnějším „mohu“ (53n.). Zde zakouším „svobodu coby vědomí, že můj čin nezůstal právě pouze nějakým zoufalým činem bez odezvy“ (54). Zde nabídnutý výklad by si však vyžadoval podrobnější rozvedení hned v několika bodech:

1. právě citovaná věta nenabízí bližší objasnění proklamované shody *chtění a moci* (mluví o shodě mého konání a reakce druhých, tj. došlo k posunu v tématu).
2. co přesněji znamená „mohu“? V dané pasáži se mluví hlavně o možnostech, které mi nabízí společný svět.
3. z pojednání o svobodě v jednání se zcela vytratí motiv, který je pro HA na příslušných místech (*The Human Condition*, § 28, *What Is Freedom*) klíčový, totiž motiv virtuozity, aktuálního způsobu předvedení určité činnosti. Zde je vidět, že mé „mohu“ je zároveň mé a zároveň neoddělitelné od druhých.

Závěr části věnované svobodě se opět obrací k otázce, co nás vede k jednání. Autor zde nabízí odpověď, která je bezesporu pozoruhodná a zároveň nás uvádí do poslední části práce: „záměrem či motivem toho, proč se do určitého jednání pouštím nebo se k němu připojuji, by byl výhled, resp. *naděje, že se toto jednání stane událostí.*“ (56)

V kapitole „‘Propast svobody‘ a dějinná událost“ autor zopakuje svou tezi, podle níž je událost totéž co „událé jednání“ (57). Jakožto jednání patří k jeho smyslu i mnoho ne-úmyslného (autor zde mluví o „transcendenci“ jakožto základním rysu historické události, 58). Historik má vyložit tuto jedinečnou událost v její překvapivosti (jako zlom, 58 - 61). Autor zde opět dává najevo svůj odstup od H. Arendtové, když odmítá tvrdit, že by se mělo „každé jednání ... ve svém výsledku totálně rozejít s tím, čeho jsme chtěli dosáhnout“ (62) a stát se tedy událostí ve smyslu naprostého zlomu. Zavádí zde rozlišení

mezi událostí ve slabém smyslu (do jisté míry předznačená v daném) a událostí v silném smyslu („radikální zlom“). Poslední úvaha práce je věnována jedné konkrétní události v silném smyslu, totiž totalitarismu. Pojednává o specifické racionalitě tohoto jevu (64) i o jeho „hermeneutické bezpříkladnosti“ (64n.). Samotný závěr se – pro mne ne zcela organicky – obrací k lidské schopnosti předávat tradici, tj. tradici „spoluutvářet, spolurozhodovat o tradovaném“ (67).

Práce vyniká nejen skvělou znalostí primární literatury, ale i schopností autora zřetelně formulovat téma, soustavně a samostatně je rozvíjet. Práci považuji za výbornou a otázky, které nyní uvedu, nepovažuji za výtky, které by měly mít na celkové hodnocení vliv.

- **je totalitarismus „událostí“ ve smyslu „událého jednání“?** Autor to opakovaně naznačuje (praví: metoda má uchopit fenomény – fenomén je jednání – přesněji událost jako událé jednání – takovou jedinečnou událostí je totalitarismus, str. 19n.). Avšak je totalitarismus výsledkem jednání ve smyslu HA? Tato úvaha na mne působí dojmem násilného přechodu, a proto i struktura práce, jež je na ní založená, není neproblematická.
- **je metoda HA určena pouze na postižení jedinečnosti „událého jednání“?** Metoda je vymezena svým předmětem: má uchopit jedinečné, bezpříkladné události (totalitarismus), nepřevádět je na příčiny, nýbrž v nich rozpoznávat „elementy“ atp. Znamená to, že se tím „metoda“ myšlení HA vyčerpává? To by pak jejím tématem byly *pouze* jedinečné události! Ale HA nabízí též analýzu struktury lidských činností. Když autor praví: „fenomémem“, předmětem této metody“ je „v první řadě lidské jednání“, dodává: „ovšem nikoli snad jako obecný fenomén teoretického zkoumání nebo filosofických analýz, ale jako *konkrétní událé jednání* – událost.“ (25). To platí jen pro rozbor totalitarismu, pro knihu o Eichmannovi apod. Ale Arendtová se samozřejmě zajímá o jednání „jako obecný fenomén teoretického zkoumání“, jinak by nemohla napsat pasáže, o níž se opíral úvod Novákovy práce!
- **jak přesněji myslet svobodu jako shodu „chci“ a „mohu“?** Upřesňující otázky jsem uvedl výše.

Práci považuji za výbornou. Navrhuji hodnotit ji v bodovém rozmezí 35 – 40 bodů, v závislosti na průběhu obhajoby.

Ve Valašském Meziříčí, 21. ledna 2008

Jakub Čapek

